

Pavojaus aidai iš Talino: Lietuvos kariuomenės vadovybės reakcija į 1924 m. gruodžio 1 d. komunistų sukilimą Taline

Kęstutis Kilinskas

Humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus universitetas
Istorijos fakultetas
Naujosios istorijos katedra
El. paštas: Kestutis.Kilinskas@gmail.com

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Lietuvos kariuomenės vadovybės reakcija į komunistų sukilimą Taline 1924 m. gruodžio 1 d. Lietuvos kariuomenės vadovybę žinios apie komunistų sukilimą Estijos sostinėje pasiekė per diplomatinis kanalus, Lietuvoje leidžiamus laikraščius ir politinę policiją jau pirmosiomis dienomis po pučo. Įvykius Estijoje Lietuvos kariuomenės vadovybė suprato kaip komunistų sukilimo pavojaus signalą Lietuvai ir, remdamasi įvykių Taline patirtimi, parengė karinius galimo komunistų sukilimo malšinimo planus. Pagal šiuos planus kariuomenės daliniai ir Lietuvos šaulių sąjungos būriai turėjo apsaugoti svarbiausius valstybės objektus (geležinkelio linijas, plentus, tiltus, stotis, valstybės institucijas, bankus, kalėjimus, pašto, telefono ir telegrafo stotis), užtikrinti jų funkcionavimą galimo komunistų sukilimo metu ir pasirengti malšinti komunistų sukilimą bet kurioje Lietuvos vietoje. Visa Lietuvos teritorija pagal karo apygardų ribas buvo suskirstyta į apsaugos sritis, paskirti tų sričių vadai, kiekvienoje srityje nustatyti svarbiausieji valstybės objektai, paskirti kariuomenės daliniai ir šaulių būriai jiems saugoti.

Reikšminiai žodžiai: kariuomenė, kariniai planai, komunistų sukilimas, politinė policija, 1924 m. gruodžio 1 d. pučas Taline, apsauga, šauliai.

The Echoes of Danger from Tallinn: The Reaction of the Lithuanian Armed Forces Command to the Communist Uprising in Tallinn on 1st of December in 1924

Summary. The article analyzes the reaction of the Lithuanian Armed Forces Command to the Communist putsch in Tallinn in 1924. News to the Lithuanian Armed Forces command about the communist uprising in Tallinn was reached through diplomatic channels, newspapers published in Lithuania and the Political Police. Following the events in Estonia, the Lithuanian Armed Forces Command realized the danger of a communist uprising in Lithuania and developed military plans to suppress a possible communist uprising. According to these plans, units of the Armed Forces and Lithuanian Riflemen's Union had to protect the most important state objects (railway lines, highways, bridges, stations, state institutions, banks, prisons, postal, telephone and telegraph stations), ensure their functioning during the Communist uprising anywhere in Lithuania and be ready to fight Communist uprising. The entire territory of Lithuania, according to the borders of the Military Garrisons, was divided into security areas, and arial commanders were appointed, in each area the most important objects of the state were identified and divisions of troops and rifles were assigned to protect them.

Keywords: Military forces, communists, uprising, revolt in Tallinn 1924, military planning and plans, Lithuanian Riflemen's union, Secret police.

Received: 10/03/2020. Accepted: 20/05/2020

Copyright © 2020 Kęstutis Kilinskas. Published by Vilnius University Press

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

1924 m. gruodžio 1 d. Taline įvyko bolševikų pučas, kurio metu komunistai siekė užgrobti valdžią Estijoje. Kiek galime spręsti iš Lietuvos istoriografijoje pateikiamų duomenų, bolševikinis pučas sulaukė atgarsio ne tik Baltijos, bet ir Europos valstybėse ir privertė jas susirūpinti komunizmo pavojumi diplomatinio ir kariniu lygiu. Bolševikinio pučo sukręsta Estija siekė pagyvinti Baltijos valstybių ir Lenkijos sąjungos kūrimą¹ bei įkalbėti Angliją atsiųsti karinio laivyno eskadrą į Baltijos jūrą², kad atgrasintų Sovietų Sąjungą. Ką tik diplomatinis santykius su Sovietų Sąjunga užmezgusi Prancūzija sustiprino politinį sekimą – suteikė politinei policijai, šalyje vadintai „politine brigada“, didesnes autonomines teises³, gynybos planus prieš komunistinę grėsmę ėmė rengti ir kaimynė Latvija⁴. Nors Baltijos valstybių ir Lenkijos konferencijoje, vykusioje praėjus vos keletui savaičių po pučo, 1925 m. sausio 16–17 d., nepavyko pasiekti rimtesnių susitarimų dėl šalių gynybinės sąjungos, vis dėlto buvo priimta rezoliucija, numatanti bendrą Baltijos valstybių priešinimąsi komunistų „ardomajai veiklai“⁵. Rezoliuciją pasirašiusios šalys numatė keistis informacija apie Komunistų internacionalo dalyvius, jų judėjimą, organų steigimą, struktūrą, planus, rezoliucijas, komunistinių organizacijų bendradarbiavimą tarp valstybių bei rezgamas intrigas⁶. Lietuvos atstovas Helsinkio konferencijoje nedalyvavo ir prie minėtos deklaracijos neprisidėjo, tačiau Lietuvos istoriografijoje aptinkame nemažai duomenų, verčiančių kelti hipotezę, kad komunistų pavojaus varpų aidai iš Talino nuskambėjo ir Lietuvoje bei privertė kariuomenės Vyriausiąjį štabą reaguoti į komunistų sukilimo pavojų.

Vytautas Žalys, analizuodamas Vytauto Petručio diplomatinis viražus derybose su lenkais dėl miško plukdymo 1924 m. rudenį, remdamasis Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijos šaltiniais rašė, kad lietuvius susitikti su įtakingu Lenkijos diplomatu Juliušu Lukaševičiumi Berlyne 1925 m. sausio 5 d. paskatino sunki Klaipėdos krašto ekonominė padėtis ir baimė, kad Kaune nepasikartotų 1924 m. gruodžio įvykiai Taline (t. y. bolševikinis pučas)⁷. Taigi Anglijos pasiuntinys Maksas Muleris, kurio raportu Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerijai remiasi istorikas V. Žalys, Kauno reakciją į įvykius Taline įvertino kaip „baimę“⁸. Toks įvykių vertinimas liudija, kad Talino pučas Kaune galėjo būti suvoktas kaip grėsmės valstybės saugumui signalas. Nepaisant diplomatinio susirašinėjimo šaltinių patikimumo, anglų raportas tėra ne itin su problema susijęs žvilgsnis iš šalies, todėl šis faktas gali būti tik prielaida kelti hipotezę, o norint ją plėtoti, būtina patikimesnių šaltinių paieška ir nuodugni, kritinė analizė. Tačiau šią prielaidą dar labiau sustiprina Lietuvos istorikų Modesto Kuodžio, Vytauto Jokubausko ir Zenono Butkaus tyrimai, kuriuose cituojamas 1925 m. parengtas Vyriausiojo štabo viršininko raportas apie komunistinių organizacijų veikimą Baltijos valstybėse ir siekį nuversti esamą šių valstybių tvarką⁹. Raporte nuodugniai apibūdintas komunistų mėginimas nuversti valdžią Estijoje ir

¹ Z. Butkus, 1993, p. 99.

² Z. Butkus, 2019, p. 414.

³ A. Anušauskas, 1993, p. 104.

⁴ Z. Butkus, 2019, p. 412.

⁵ Z. Butkus, 2008, p. 356.

⁶ Ibid.

⁷ V. Žalys, 2007, p. 49.

⁸ Ibid.

⁹ M. Kuodis, 2009, p. 59; Z. Butkus, 2019, p. 412; V. Jokubauskas, 2019, p. 163.

pabrėžiama, „kad sukilimas Taline yra gera pamoka, <...> jog nėra garantijų, kad ir Lietuvoje negalėtų įvykti ginkluotų komunistų sukilimų“. Taigi matome, kad Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininkas neatmetė komunistų sukilimo galimybes Lietuvoje. Istorikas M. Kuodys yra konstatavęs, kad Talino pučas paskatino Krašto apsaugos ministeriją imtis papildomų priemonių drausmei stiprinti ir destruktiviai veiklai kariuomenėje neutralizuoti¹⁰. Čia reikėtų pasakyti, kad kalbama apie tai, kaip apsaugoti kariuomenę nuo komunistinės įtakos, tačiau Talino pučas buvo daug platesnės apimties reiškinys, nes į jį buvo įtraukti ne tik Estijos komunistai, bet ir Raudonosios armijos Leningrado karo apygardos daliniai bei Baltijos jūros karinis laivynas, todėl komunistinės grėsmės suvokimas, maštant hipotetiškai, turėtų peržengti drausmės ir destruktivos veiklos kariuomenėje ribas ir apimti priemones, skirtas valstybės gynybai. Tai dar labiau sustiprina mūsų pirminę hipotezę ir verčia toliau ieškoti platesnės, minėtajias ribas peržengiančios Lietuvos kariuomenės vadovybės reakcijos į bolševikų sukilimą Taline pėdsakų.

Galiausiai istorikų Reginos Žepkaitės, Arvydo Anušausko ir Zenono Butkaus tyrimuose einama dar toliau ir prabylama ne tik apie komunistų pavojų, bet ir Lietuvos, Lenkijos bei Baltijos valstybių generalinių štabų viršininkų ir ekspertų pasitarimus dėl bendros Baltijos valstybių karinės konvencijos, taip pat¹¹ parengtus planus, kaip atremti komunistų grėsmę¹². Ypač reikia atkreipti dėmesį į A. Anušausko tyrimą. Rašydamas apie Vidaus reikalų ministerijos Politinės policijos skyriaus veiklą po 1924 m. A. Anušauskas pažymėjo, kad politinės policijos vadovybė ėmė atidžiai domėtis, kaip Lietuvos komunistų partija 1920 m. ruošė sukilimą Lietuvoje, ir pradėjo rengti (pučų) sukilimų malšinimo planą¹³. Maža to, A. Anušausko monografijose galime rasti patvirtinimą, kad tokį planą politinė policija parengė kartu su kariuomenės vadovybe. „Politinė policija buvo ne tik susidomėjusi komunistų veikla, tačiau ir buvo parengusi planą galimam komunistų pučui malšinti, <...> remdamasis šiuo planu, Kauno įgulos viršininkas pranešė, kad kariuomenės daliniai galės suteikti paramą valdžios struktūroms per 10–30 min.“, – rašoma A. Anušausko tyrime, skirtame Lietuvos slaptosioms tarnyboms¹⁴.

Lietuvos istoriografijoje surinkti ir pateikti duomenys leidžia šio tyrimo autoriui kelti hipotezę, kad Lietuvos kariuomenės vadovybė bolševikų pučą Taline suprato kaip komunistų sukilimo pavojaus šalies valstybingumui signalą ir parengė veiksmų planus, kaip malšinti galimus ginkluotus jų sukilimus Lietuvoje.

Iškeltos hipotezės tyrimas taip pat sudarytų sąlygas adekvačiau užčiuopti komunistinio veiksnio reikšmės suvokimą Lietuvos karinėje vadovybėje trečiojo dešimtmečio pradžioje, kai karinis planavimas Lietuvoje žengė pirmuosius žingsnius, ir leistų išplėsti šios problemos tyrimų lauką, neapsiribojant nuodugniai ištyrinėtais gynybos planais, skirtais Lenkijos ir Vokietijos puolimui atremti ketvirtajame dešimtmetyje¹⁵.

¹⁰ M. Kuodis, 2009, p. 156.

¹¹ R. Žepkaitė, 1985, p. 47.

¹² Z. Butkus, 2019, p. 412; Z. Butkus, 2019, p. 3.

¹³ A. Anušauskas, 1993, p. 104; A. Anušauskas, 2014, p. 120.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ V. Jokubauskas, 2014, p. 306; V. Jokubauskas, 2009, p. 25–36; V. Jokubauskas, 2012, p. 275–330; V. Jokubauskas, 2010, p. 85–103.

Komunistų sukilimas Taline susilaukė nemenko Estijos¹⁶ ir Rusijos¹⁷ istorikų dėmesio, jie plačiai aprašė sukilimo priežastis ir eigą, tačiau Lietuvos istoriografijoje šis sukilimas kol kas nėra sulaukęs didelio Lietuvos tyrinėtojų susidomėjimo. Šiame lauke išsiskiria Z. Butkaus tyrimai, kuriuose nagrinėta Lietuvos valstybės reakcija, Baltijos antantės kūrimo ir pučo diplomatinės maskuotės¹⁸ problemos. Apie kariuomenės vadovybės parengtų ir prieš komunistus nukreiptus planų egzistavimą savo tyrimuose yra užsiminę A. Anušauskas¹⁹, M. Kuodis²⁰ ir V. Jokubauskas²¹, jų publikacijas šio tyrimo autorius panaudojo išskeldamas tyrimo hipotezę. Daugiau duomenų apie Lietuvos kariuomenės vadovybės parengtus planus komunistų sukilimui malšinti Lietuvos istoriografijoje neaptikome.

Iškelta tyrimo hipotezė nurodo tik vieną galimą tyrimo metodą ir darbo kryptį, t. y. jau minėtų kariuomenės veiksmus atspindinčių dokumentų paiešką bei jų analizę. Svarbiausias istorinis šaltinis, padėjęs atlikti tyrimą, yra Lietuvos kariuomenės Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus²² bei karo apygardų fonduose²³ surasti parengti planai, kaip malšinti ginkluotą komunistų sukilimą, kuriuose detalai nurodyti kariuomenės dalinių ir šaulių veiksmai komunistų sukilimo atveju. Valstybės saugumo departamento fonde²⁴ surasti susirašinėjimo su Vyriausiuoju kariuomenės štabu dokumentai padėjo geriau suvokti komunistinio pavojaus vertinimus bei komunistų pučo Estijoje įtaką Vyriausiajame štabe dirbusiems karininkams. „Lietuvos“, „Ryto“ ir „Lietuvos žinių“ publikuoti pranešimai apie komunistų sukilimą Taline leido šio tyrimo autoriui rekonstruoti Lietuvos visuomenės nuomonę apie įvykius Estijoje, o „Kardo“, „Kario“ ir „Trimito“ žurnaluose pasirodžiusios analitinio pobūdžio spaudos publikacijos – tiksliau rekonstruoti, kaip komunistinį pavojų suprato ir vertino Lietuvos karo ekspertai.

Ką Lietuvos kariuomenės Vyriausiasis štabas žinojo apie komunistų pučą Taline?

Pirmas dokumentas, liudijantis, jog Vyriausiasis štabas pradėjo rengti planą, kaip malšinti galimus komunistų pučus ir sukilimus, datuojamas 1924 m. gruodžio 10 d.²⁵ Vadinasi, žinios apie Talino pučą turėjo pasiekti Vyriausiąjį štabą iki tos dienos. Atidžiai ištyrinėję Vyriausiojo štabo susirašinėjimą su politine policija ir Užsienio reikalų ministerija, kurios galėjo būti potencialūs informacijos apie įvykius Taline šaltiniai, nustatėme, kad informaciją apie Talino pučą Vyriausiajam štabui teikė diplomatai, spauda ir politinė policija.

¹⁶ J. Valge, 2015; A. Sunila, 1982.

¹⁷ O. Kenas, A. I. Rupasovas, 2002.

¹⁸ Z. Butkus, 2019.

¹⁹ A. Anušauskas, 1993, p. 104.

²⁰ M. Kuodis, 2009, p. 156.

²¹ V. Jokubauskas, 2019, p. 163.

²² LCVA, f. 929 – Vyriausiojo kariuomenės štabo fondas.

²³ LCVA, f. 509, I Karo apygardos štabas; LCVA, f. 510, II Karo apygardos štabas; LCVA, f. 511, III Karo apygardos štabas.

²⁴ LCVA, f. 378, Valstybės saugumo departamentas.

²⁵ Vyriausiojo štabo pranešimas Kauno įgulos viršininkui, 1924-12-10, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 457, l. 46.

1924 m. gruodžio 2 d. Vyriausiojo štabo Operacijų skyrių pasiekė Estijos telegrafo agentūros ETA pranešimas²⁶, kurį, kaip galima spręsti iš lydraščio, atsiuntė Lietuvos pasiuntinybė Paryžiuje. Pranešta, kad Taline įvyko komunistų sukilimas, buvo pulta Krašto apsaugos ministerija, X pėstininkų pulkas, karo mokykla, geležinkelio stotis, prezidento rūmai, vidaus reikalų ministro butas ir už Talino mėginta susprogdinti geležinkelį. Pranešime taip pat įvardyta, kad sukilimą organizavo III Internacionalas, bei nurodyta, kad šalyje veikia komunistų gaujos ir Estijoje paskelbta karo padėtis²⁷. Kaip matome, pranešimas buvo konkretus, aiškus ir koncentruotas, nurodęs sukilimo Taline vykdytojus, apibūdinęs jų veiksmus bei Estijos vyriausybės ir kariuomenės reakciją.

Lietuvos spauda pirmąsias dešimt dienų po Talino pučo pateikdavo tik informacijos nuotrupas, tačiau ir jos gana neblogai apibūdina įvykius Taline. 1924 m. gruodžio 3 d. laikraštyje „Lietuva“ buvo išspausdintas Jochano Laidonerio pranešimas apie sukilimą Taline²⁸, kuriame trumpai aprašyta įvykių eiga, o kitą dieną pateikta ir daugiau sukilimo detalių²⁹. „Lietuvos žinios“ informavo skaitytojus, kad Estijoje įvyko komunistų sukilimas³⁰ ir estai pasienyje su Rusija koncentruoja kariuomenę³¹. Krikščionių demokratų „Rytas“ rašė, kad „pučistai gavo pagalbą iš Rusijos“, kad buvo nukautas jos „atstovybės kurjeris, dalyvavęs sukilime“, kad „ginklai gauti iš Rusijos“, o sukilimo planas „paruoštas ir išdirbtas Rusijoje“³². Taigi jau pirmosiomis dienomis Lietuvos karinei vadovybei buvo žinoma, kad Taline įvyko Komunistų internacionalo organizuotas ginkluotas sukilimas, kurį turėjo paremti sovietų kariuomenė ir laivynas, ir kad Estijos kariuomenė ir policija komunistų sukilimą numalšino. Spaudoje pasirodžiusi informacija apie pučą Vyriausiajam štabui neabejotinai buvo žinoma, o 1925 m. įsisukus planų, kaip malšinti galimą komunistų sukilimą, rengimui, karinėje spaudoje³³ pasirodė ir detaliau komunistų veiksmus Taline analizuojančių straipsnių.

Štai pirmajame 1925 m. „Trimito“ numeryje pažymėta, kad Lietuvos kaimynę Latviją „ima nerimastis“, kad netikėtai komunistų sukilimas Estijoje „verčia ją su nerimu žiūrėti į Rytus“³⁴. Trijuose „Kario“ žurnalo numeriuose perspausdinti Estijos žurnalo „Sodur“³⁵ straipsniai, kuriuose po kaulelį išnarstyta pučo Taline eiga kiekviename Estijos kariuomenės dalinyje. Ši straipsnių serija buvo skirta kariams, ja siekta „atidaryti akis kiekvienam neprityrusiam jaunuoliui apie betikslius komunistų žiaurumus“³⁶. Vadinas, kariai buvo skatinami atkreipti dėmesį į komunistinių perversmų pavojų.

Karinės minties žurnale „Mūsų žinynas“, remiantis tuo pačiu Estijos žurnalo „Sodur“ straipsniu, buvo atlikta detali Talino pučo analizė, pažymint, kad „mūsų ir estų gyvenimo

²⁶ Estijos Telegrafo agentūros ETA pranešimas, 1924-12-02, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 465, l. 51–52.

²⁷ Estijos Telegrafo agentūros ETA pranešimas, 1924-12-02, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 465, l. 51–52.

²⁸ J. Laidonerio pranešimas, *Lietuva*, Nr. 274, 1924-12-03, p. 1.

²⁹ Po komunistų pučo, *Lietuva*, *Lietuva*, Nr. 275, 1924-12-04, p. 3.

³⁰ Estijoje ginkluotas komunistų sukilimas, *Lietuvos žinios*, Nr. 274, 1924-12-03, p. 1.

³¹ Estija ties Sovietų rubežiumi koncentruoja kariuomenę, *Lietuvos žinios*, Nr. 277, 1924-12-06, p. 1.

³² Z. Butkus, 2019, p. 37.

³³ Į naujuosius metus įžengus, *Trimitas*, Nr. 1, 1925-01-08, p. 1–2.

³⁴ Trimitininkas, Į Naujuosius metus įžengus, *Trimitas*, Nr. 1, 1925-01-08, p. 1.

³⁵ Estų kalboje „Sodur“ reiškia „Karys“.

³⁶ 1924 m. gruodžio 1 d. komunistų sukilimas Taline Estijoje, *Karys*, Nr. 17, 1925-04-23, p. 131–134; 1924 m. gruodžio 1 d. komunistų sukilimas Taline Estijoje, *Karys*, Nr. 18, 1925-04-30, p. 141–142; 1924 m. gruodžio 1 d. komunistų sukilimas Taline Estijoje, *Karys*, Nr. 19, 1925-05-07, p. 147–150.

sąlygose yra daug panašumų, todėl ypač įsidėmėtinos išvados, kurias daro straipsnio autorius³⁷. Prie straipsnyje minimų išvadų dar grįšime analizuodami karinių planų rengimą Lietuvos kariuomenės Vyriausiajame štabe. 1925 m. gegužės mėnesį žurnale „Kardas“ buvo išsamiai aprašyti komunistinių perversmų metodai, pabrėžta, kad komunistai Lietuvoje silpni, tačiau, „turint galvoje jų propaguojamas tvarkos drumstimo priemones, <...> mums reikia budėti“³⁸, – teigiama publikacijoje. Kaip matome iš spaudos pranešimų, Talino pučas ne tik informavo Lietuvos kariuomenės Vyriausiąjį štabą apie bolševikų perversmą, bet ir priverė įdėmiau susipažinti su komunistinių sukilimų organizacija, metodais bei eiga ir šias pamokas vėliau pritaikyti rengiant karinius planus.

Šį teiginį dar labiau sustiprina politinės policijos susirašinėjimas su Vyriausiuoju štabu, remdamiesi juo galime spręsti, kad politinė policija Vyriausiąjį štabą apie sukilimą Taline informavo gana vėlai, gruodžio 31 d., tačiau ilgame politinės policijos viršininko raporte ne tik apibūdinta sukilimo eiga, kas jau buvo žinoma, bet ir pateiktas Estijos ir Latvijos požiūris į Sovietų Sąjungos grėsmę. Nurodyta, kad „Estija nusprendusi sparčiai ginkluotis ir ieškoti sąjungininkų, nes mato pavojų iš Sovietų Rusijos, kurioje pradeda reikštis vidujinės suirutės, sekančiais metais pradės karą su Pabaltės valstybėmis“³⁹, pabrėžta, kad Latvijoje likviduota bolševikų organizacijų. Raporte pateiktą informaciją reikėtų vertinti kaip netiesioginį politinės policijos viršininko raginimą Vyriausiąjį štabą imtis veiksmų, nes buvo aiškiai suprasta, kad komunistinio sukilimo pavojus kabo virš visų Baltijos valstybių, o gretimos valstybės jau ėmėsi aktyvesnių veiksmų šiai grėsmei užkirsti.

Greičiausia reakcija laikinojoje valstybės sostinėje – Kauno įguloje

Vyriausiasis štabas, gavęs pirmuosius signalus apie Talino pučą, pradėjo rengti „sukilimams (pučams) malšinti planą“⁴⁰. Anksčiausiai šis procesas prasidėjo II karo apygardoje, nes jos štabas buvo įsikūręs laikinojoje valstybės sostinėje Kaune, kur buvo svarbiausios valstybės politinės valdžios institucijos, kurioms, kaip rodo sukilimo Taline pavyzdys, pirmiausia galėjo grėsti komunistų puolimo pavojus. II karo apygardos viršininkui buvo įsakyta parengti ginkluoto komunistinio sukilimo malšinimo planą. Tikslios datos, kada toks planas buvo parengtas, mums nustatyti nepavyko, nes archyve suradome tik II karo apygardos parengto plano projektą⁴¹, kuriame nėra užfiksuota tikslī jo parengimo data. Tačiau mums pavyko išsiaiškinti, kad tai turėjo įvykti tarp gruodžio 10 d., kai Vyriausiasis štabas nurodė tokį planą parengti, ir sausio 14 d., kai Vyriausiojo štabo Operacijų skyriaus mjr. Zenonas Gerulaitis raportavo l. e. p. Vyriausiojo štabo viršininkui plk. ltn. J. Gričiui apie siūlomas II karo apygardos plano korekcijas⁴². Ginkluoto komunistų sukilimo malšinimo planas Kaune buvo pradėtas rengti vos gavus pirmuosius aiškesnius duomenis apie Talino pučą.

³⁷ 1924 m. gruodžio 1 d. įvykių apžvalga, *Mūsų žinynas*, Nr. 22, 1925 m. sausis–vasaris, p. 151.

³⁸ Komunistinių perversmų metodai, *Kardas*, Nr. 9, 1925-05-15, p. 8–9.

³⁹ Politinės policijos viršininko raportas, 1925-12-31, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 465, l. 65–66.

⁴⁰ Vyriausiojo štabo pranešimas Kauno įgulos viršininkui, 1924-12-10, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 457, l. 46.

⁴¹ Planas (be datos), *ibid.*, l. 47–48.

⁴² Mjr. Z. Gerulaičio raportas, 1925-01-25, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 55–57.

II karo apygardos viršininkas, surinkęs informaciją apie Kaune dislokuotų karinių dalinių dislokacijos rajonų aprašymus, sargybų ir budinčiųjų karininkų skaičių⁴³, karininkų gyvenamąsias vietas⁴⁴, karinių dalinių tarpusavio ryšius bei ryšius su policija⁴⁵, parengė projektą, kuriame nurodė, kaip turėtų būti malšinamas galimas ginkluotas komunistų sukilimas Kauno mieste, Šančiuose ir Panemunėje.

Kauno mieste komunistų pučą turėjo malšinti vyriausiosios sargybos rezervas, karo policijos rezervas bei Husarų pulkas. Vėliau prie jų eilės tvarka turėjo prisijungti šarvuotieji automobiliai ir 2 pėstininkų pulko (toliau PP) mokomoji kuopa⁴⁶. Visi išvardyti daliniai buvo dislokuoti Žaliakalnyje, rajone, kuris buvo arčiausiai miesto centre įsikūrusių valstybės įstaigų, todėl ten esantys kariniai daliniai galėjo greičiausiai reaguoti į galimą komunistų sukilimą pačioje valstybės širdyje. Tačiau planas neapsiribojo Kauno miestu, jame taip pat buvo numatyti veiksmai sukilimui įvykus Šančiuose ir Panemunėje. Šančiuose jį malšinti turėjo ten dislokuotas 2 PP, be to, pulkas turėjo užblokuoti galimą sukilimo plėtimąsi Kauno miesto ir geležinkelio stoties kryptimi, o prireikus netgi susprogdinti Panemunės tiltą. Sukilimui prasidėjus Panemunėje, reaguoti turėjo 5 PP, 3 artilerijos pulkas (toliau AP) ir karo mokykla⁴⁷. Kiek galima spręsti pagal Kauno įgulos viršininko pranešimą, kariniai daliniai galėjo ateiti valdžiai į pagalbą per 10–30 min. Kaip matome, parengtas planas buvo gana ribotas, jame nurodyti tik sukilimą malšinti turėję kariniai daliniai ir jų veiksmų rajonai. Mūsų nuomone, taip atsitiko todėl, kad, rengiant planą išanalizavus Estijos patirtį ir situaciją Kauno įguloje, buvo užčiuoptos rimtesnės sisteminės problemos, kurioms spręsti reikėjo ne tik kariuomenės, bet ir daugiau valdžios pagalbos. Iš problemų reikėtų paminėti: a) sutvarkyti kareivines, kad nė vienas bolševikas negalėtų prie jų prisitarti nematomas; b) konstatuota, kad karininkų, gyvenančių mieste, o ne kareivinių rajone, padėtis yra blogiausia, nes jie gali tapti pirmaisiais komunistų taikiniais, c) šovinius ir amuniciją būtina laikyti gerai apsaugotose vietose, iš kurių juos būtų galima greitai paimiti⁴⁸.

Atsižvelgęs į padėtį Vyriausiasis štabas siūlė apgyvendinti karininkus arčiau dalinių⁴⁹, nes kai kurie Kauno įgulos karininkai gyveno 2–3 km atstumu nuo jų, tai mažino kariuomenės reakcijos greitį ir didino komunistų įsiskverbimo į karinius dalinius pavojų⁵⁰. Buvo įsakyta geriau apginkluoti ir sustiprinti vidinę štabų apsaugą, kiekvienam karininkui nuolat nešioti revolverį ir paskirti ištikimą dalį Vyriausiojo štabo ir kariuomenės teismo apsaugai. Kad komunistai neprisiartintų prie karinių dalinių nepastebėti, buvo nurodyta apšviesti Panemunės tiltą, o į kareivinių rajonus bei sargybos vietas įvesti elektros signalizaciją⁵¹.

Kiek vėliau buvo imtasi ir sistemingesnių bei platesnių žingsnių, apimančių karių mokymą bei santykius su policija. Vyriausiojo štabo viršininkas nurodė apygardų vadams parengti sukilimų malšinimo planus ir instrukcijas, nustatyti santykius su policija ir paskelbti

⁴³ Husarų pulko vado pranešimas Kauno įgulos viršininkui, 1924-12-16, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 457, l. 44–47.

⁴⁴ Kauno įgulos intendantūros karininkų ir karo valdininkų sąrašai (be datos), *ibid.*, l. 56–58.

⁴⁵ Kauno miesto policijos sargybos (be datos), *ibid.*, l. 88–93.

⁴⁶ Planas (be datos), *ibid.*, l. 47–48.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ 1924 m. gruodžio 1 d. įvykių apžvalga, *Mūsų žinynas*, Nr. 22, 1925 sausis–vasaris, p. 159.

⁴⁹ Planas (be datos), LCVA, f. 929, ap. 3, b. 457, l. 47–48.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Mjr. Z. Gerulaičio raportas, 1925-01-25, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 55–57.

Rusų kariuomenės lauko statuto pirmąją dalį, skirtą sukilimams malšinti. Be to, pasiūlė paremti kai kurių kariuomenės dalinių vadų reikalavimą valyti Lietuvą, pirmiausia Kauną, kad neliktų svetimų elementų⁵². Tai reiškia, kad kariuomenės vadovybė, parengusi planą, Kaune ėmėsi sistemingų žingsnių, padėsiančių pasirengti malšinti komunistų sukilimą. Būtent todėl mjr. Z. Gerulaičio⁵³ ir Mobilizacijos skyriaus viršininko plk. V. Grigaliūno-Glovackio buvo siūloma neformuoti Kauno įgulos dalinių iš Kauno miesto naujokų, nes šie platino komunistinę literatūrą ir užsiėmė agitacija⁵⁴.

Greitai reagavus ir parengus apsaugos planą Kaune, buvo imtasi rengti analogiškus planus visoje Lietuvoje. 1925 m. sausio 24 d. paskelbtas Vyriausiojo štabo viršininko plk. ltn. Jono Griciaus įsakymas, kuriame karo apygardų vadams nurodyta paruošti planus „galimam ginkluotam komunistų sukilimui malšinti“⁵⁵. Prieš pradėdant kalbėti apie konkrečius planus, reikia nustatyti karinio planavimo prielaidas, kurios sudaro sąlygas geriau suprasti, kaip buvo apsibrėžta komunistinė grėsmė, kitaip tariant, suvokti oponento, prieš kurį rengiamas planas, veiksmai.

Sprendžiant iš kariuomenės Vyriausiojo štabo viršininko įsakymo, komunistų grėsmė buvo suprasta kaip galimas Kominternu remiamas vietinių komunistų sukilimas valstybės viduje, kurį gali paremti išorinės jėgos. Teigta, kad „Baltijos valstybių pasienyje Kominternas organizuoja tautines dalis, kurios prireikus bus siunčiamos į pagalbą vietos komunistams“⁵⁶. Kaip tai įrodantis faktas buvo pateiktas mobilizacijos paskelbimas Leningrado karinėje apygardoje ir Baltijos laivyno desanto parengimas pagelbėti Taline sukilusiems pučistams. Tačiau geografiniu požiūriu Lietuvos padėtis laikyta „nesulyginamai geresne, nes mes neturime bendrų sienų su SSRS“. Manytume, kad sienos neturėjimas yra svarbi karinio planavimo implikacija, bent jau teoriškai eliminavusi išorinės pagalbos galimybę, reiškianti, kad potencialūs komunistų sukilėliai bus priversti valstybės viduje veikti savo jėgomis, be sovietų kariuomenės pagalbos, todėl buvo tikimasi, kad pirmiausia bus veikiami Kaune⁵⁷. Nors, kaip vėliau matysime, kai kurie prie demarkacinės linijos su Lenkija ir sienos su Vokietija esančios III karo apygardos karininkai manė, kad komunistus gali paremti lenkai arba vokiečiai⁵⁸. Planavimas rėmėsi prielaida, kad sukilimo metu valstybės viduje bus nutraukti telefono ir telegrafo ryšiai, ardomi susiekimo keliai, todėl karinių dalinių vadai turėjo iš anksto pasirengti šiems veiksams⁵⁹.

Kaip rodo istoriniai šaltiniai, Lietuvos karininkijos supratimas apie komunistinio pavojaus išraišką buvo gana neaiškus, neapibrėžtas ir gana prieštaringas⁶⁰. Iš vienos pusės,

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Mobilizacijos skyriaus viršininko raportas I Karo apygardos viršininkui, 1925-10-28, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 32.

⁵⁵ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas, 1925-01-24, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 3–4.

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas operacijų skyriui, 1925-02-03, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 12.

⁵⁸ Vilkaviškio įgulos viršininko sumanymas dėl galimo komunistų sukilimo, 1925-02-25, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 29.

⁵⁹ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas, 1925-01-24, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 5.

⁶⁰ Reikia pabrėžti, kad kariuomenės vadovybė trečiajame dešimtmetyje puikiai suvokė komunistinės propagandos pavojų ir su ja kovojo, tačiau potencialaus komunistinio sukilimo pavojus Lietuvoje nebuvo deramai įvertintas, nes apie komunistų mėginimus organizuoti sukilimus Lietuvoje buvo mažai žinoma ir jų jėgos Lietuvoje buvo

atrodo, kad karininkai bolševikų pavojų vertino nerimtai, jie manė, kad sukilimas Estijoje „pabrėžė komunistinių organizacijų silpnumą“. Spaudoje aptinkame teiginių, kad „komunistų Lietuvoje esa labai maža“⁶¹, negana to, Lietuvos politinės policijos viršininkas nurodė, kad komunistų yra „nedaug“⁶². Iš dalies tai patvirtina ir 1 PP vado plk. Boleslovo Jakučio pokalbis su politinės policijos viršininku, kuriame buvo reziumuota, kad „rimto sukilimo pavojaus kol kas nėra“, bet nutarta ruošti netikėtumams⁶³.

Iš kitos pusės, Talino pučas signalizavo, kad „Pabaltės valstybėms sukilimų pavojus dar nepraėjo“⁶⁴, kad „komunistai savo siekių neišsižada“⁶⁵, jog „nesame garantuoti, kad pas mus bolševikai nemėgintų daryti sukilimų“⁶⁶. Nestigo ir grėsmingesnių vertinimų – kad komunistai „mėgsta drumsti vandenį, visaip kenkti mūsų Nepriklausomybei“⁶⁷, kaip tokio drumstimo priemonė nurodytas „teroras“⁶⁸. Manytume, kad Talino pučas sudarė sąlygas šią grėsmę aiškiau apibrėžti, į jį buvo žvelgiama kaip į komunistų veiklos būdą „kristalizuojantį“ pavyzdį⁶⁹.

Tai reiškia, kad Estijos pavyzdys, nors buvo pavojaus signalas, konkreti komunistų grėsmės išraiška nesudarė prielaidų Lietuvos kariuomenės vadovybei tikėtis stipraus ir plačios apimties ginkluoto komunistų sukilimo, kuris galėtų būti paremtas pagalba iš išorės. Būtent todėl manyta, kad pirmiausia komunistinius sukilimus turėtų malšinti policija, o ten, kur policija nesusitvarkys, reikės kariuomenės pagalbos. Nepaisant neapibrėžtumo ir miglotų ateities prognozių, netikėtumams buvo ruošiasi. Vyriausiojo štabo viršininkas nurodė karo apygardų vadams iki vasario 14 d. parengti veiksmų, kurių reikėtų imtis malšinant galimą komunistų sukilimą, planus⁷⁰. Tačiau, kadangi kariuomenės pavaldumo grandinės būta ilgos, planavimas užsitęsė ir pulkų vadams buvo nurodyta pristatyti planus iki kovo 25 d.⁷¹

vertinamas kaip silpnos. Čia ryškiai išsiskiria iki šiol didesnės nepriklausomos Lietuvos tyrinėtojų atidos nesulaukęs 1920 m. vasario 22–24 d. Kauno įgulos sukilimas, kuriame komunistų vaidmuo nėra visiškai aiškus, nes sukilimo eiga, su nedidelėmis išimtimis (S. Černevičiūtė, S. Kaubrys, 2014, p. 86–88; V. Jokubauskas, 2019, p. 160), nuodugniai tyrinėta tik sovietinės istoriografijos, įprastai sureikšminusios komunistų veiklą. (J. Jurginis, *Kauno įgulos kareivių sukilimas*, Vilnius, 1955; S. Lazutka, A. Kuliešiuviene, „Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920“, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, Vilnius, 1969, t. X, p. 79–99; S. Lazutka, „Kauno įgulos kareivių sukilimo revoliucinio komiteto narys M. Rozėnas“, *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, Vilnius, 1971, t. XII, p. 49–56.) Apie 1920 m. vasarą bolševikų organizuotą sukilimą politinė policija sužinojo tik 1921–1923 m., o kai jis buvo rengiamas, dėl „silpnos agentūros buvo žinoma mažai“ (Vyriausiojo štabo Informacijų skyriaus pranešimas, 1924-11-21, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 457, l. 31–37), todėl Talino komunistų pučas tapo komunistinio pavojaus išraiškos forma.

⁶¹ Komunistinių perversmų metodai, *Kardas*, Nr. 9, 1925-05-15, l. 9.

⁶² Politinės policijos viršininko raportas, 1925-12-31, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 465, l. 65–66.

⁶³ I PP vado raportas I Karo apygardos viršininkui, 1925-02-09, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 11.

⁶⁴ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas, 1925-01-24, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 5.

⁶⁵ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas operacijų skyriui, 1925-02-03, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 12.

⁶⁶ III Karo apygardos viršininko įsakymas, 1925-02-12, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 7.

⁶⁷ 1924 m. gruodžio 1 d. komunistų sukilimas Taline Estijoje, *Karys*, Nr. 17, 1925-04-23, l. 131.

⁶⁸ Komunistinių perversmų metodai, *Kardas*, Nr. 9, 1925-05-15, l. 9.

⁶⁹ 1924 m. gruodžio 1 d. įvykių apžvalga, *Mūsų žinynas*, Nr. 22, 1925 m. sausis–vasaris, l. 151.

⁷⁰ Vyriausiojo štabo viršininko įsakymas, 1925-01-24, in: LCVA, f. 509, ap. 1, b. 109, l. 5.

⁷¹ III karo apygardos viršininko įsakymas, 1925-03-03, in: LCVA, f. 525, ap. 1, b. 89, l. 7.

III karo apygardos dalinių ir šaulių planai, kaip malšinti galimą komunistų sukilimą

Karinių planų, kaip malšinti komunistų sukilimą, parengimas karo apygardose turėjo skirtumų atsižvelgiant į kiekvienos jų geografinę poziciją bei apygardoje veikiančių karinių dalinių ir šaulių būrių skaičių. Detalumu ir planavimo mastu išsiskiria planai, parengti III karo apygardos, kuriai vadovavo plk. Kazys Ladyga, o į jos sudėtį įėjo 6 PP, 7 PP, 9 PP ir 4 AP, minosvaidžių batalionas bei Alytaus, Marijampolės ir Raseinių mobilizaciniai rajonai⁷². Kadangi ši karo apygarda parengė detaliausius planus, juos išanalizuosime pirmiausia.

Plane nurodomas III karo apygardos uždavinys buvo „būti pasirėngus laiduoti laisvę savo ginkluotos pajėgos veiksmams ir neleisti nė mažiausio komunistų sukilimo“⁷³. Tokia traktuotė reiškia, kad parengti planai turėjo sudaryti sąlygas III karo apygardos daliniams nevaržomai judėti apygardos ribose, kad kuo greičiau pasiektų galimą komunistų sukilimo vietą ar židinį ir sukilimą numalšintų. Tai leidžia įtarti, kad aiškių ir potencialiai galinčių sukilti komunistų veiklos židinių Lietuvoje nebuvo arba planų rengėjai apie juos neturėjo tikslesnių žinių, nes kariuomenės planai nebuvo nukreipti prieš konkrečias teritorijas, organizacijas ar asmenis. Tai iš dalies patvirtina mūsų anksčiau išsakytus teiginius apie prieštarinę komunistinės grėsmės suvokimą.

III karo apygardoje dislokuoti kariuomenės daliniai buvo padalyti į penkias grupes ir kiekvienai grupei paskirta veiksmų sritis. Alytaus ir Seinų apskrityje turėjo veikti Alytaus įguloje dislokuotos karinės dalys ir Alytaus bei Seinų apskričių šauliai, šios grupės vadu paskirtas plk. lt. Pranas Tvaronas. Marijampolės apskrityje turėjo veikti Marijampolės įgulos daliniai ir apskrities šauliai, kurių vadu buvo paskirtas mjr. Vincas Vitkauskas. Vilkaiviškio ir Šakių apskrityse nurodyta veikti Vilkaiviškio įgulos dalims ir abiejų miestų apskričių šauliams, kuriems vadovavo plk. lt. Pranas Jackevičius. Raseinių grupę sudarė Raseinių ir Tauragės apskrities šauliai, kurių vadu buvo paskirtas Raseinių mobilizacinio rajono viršininkas mjr. Jonas Statkevičius. Klaipėdos krašto rajone turėjo veikti Klaipėdos įgulos daliniai ir šio krašto šauliai, šiai grupei vadovavo plk. lt. Viktoras Genys⁷⁴. Kaip atskleidžia mūsų surinkti archyviniai šaltiniai, sričių teritorijos buvo dar labiau susmulkinotos į tris–šešis apsaugos rajonus, kuriems vadovauti buvo paskirti apsaugos viršininkai⁷⁵.

III karo apygardos viršininkas mjr. Jonas Variakojis sričių viršininkams nurodė tris uždavinius: a) užkirsti galimybę karinius dalinius paralyžiuoti iš vidaus; b) būti paruošus dalinius veiksmams ir perdislokavimui; c) susisiekti su šaulių būrių vadais ir parengti planus, kaip, gresiant komunistų sukilimui, per šaulių būrius gauti žinių apie komunistų judėjimą ir parengti svarbiausių valstybės objektų – valdžios įstaigų, bankų, geležinkelio stočių, traukinių ir telegrafo linijų – apsaugos planus⁷⁶. Reikia pasakyti, kad tik šioje karo

⁷² V. Jankauskas, 2004, p. 317.

⁷³ Įsakymas III karo apygardai dėl galimo komunistų sukilimo, 1925-02-18, in: LCVA, f. 525, ap. 1, b. 89, l. 2.

⁷⁴ Įsakymas III karo apygardai dėl galimo komunistų sukilimo, 1925-02-18, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 1–2.

⁷⁵ Vyriausio štabo viršininko plk. K. Ladygos pranešimas Kariuomenės vadui, 1925-02-23, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 8.

⁷⁶ Įsakymas III karo apygardai dėl galimo komunistų sukilimo, 1925-02-18, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 1–2.

apygardoje į veiksmų planus buvo įtraukti šaulių būriai, tai sietume su faktu, kad III karo apygardos teritorija apėmė pasienio su Lenkija ir Vokietija regioną.

Svarbiausią vaidmenį pagal planą turėjo atlikti kariuomenės padaliniai, būtent jiems buvo pavesta svarbiausių objektų Alytuje, Marijampolėje, Klaipėdoje ir Vilkaviškyje apsauga bei komunistų sukilimo malšinimo funkcija, o šaulių būriai turėjo veikti provincijoje arba teritorijose, kuriose nebuvo dislokuoti kariuomenės daliniai.

Alytaus miestą turėjo apsaugoti įgulos dalys, kurios pagal veiksmų planą turėjo įsivertinti Alytaus fortuose ir apsaugoti mieste veikusias valstybės įstaigas: geležinkelio stotį, centrinę telefono stotį, paštą, Lietuvos, Ūkininkų ir Komercijos bankų skyrius bei parengti atsargos pajėgas, kurias prireikus būtų galima siųsti malšinti sukilimo.

Alytaus ir Seinų srities provincijos regionai operaciniu požiūriu buvo padalyti į Suvalkų ir Vilniaus rajonus. Suvalkų rajonas driekėsi kairiajame, o Vilniaus rajonas dešiniajame Nemuno krante. Suvalkų rajone turėjo veikti 6 PP pirma kuopa, 4 AP dvi lengvosios baterijos ir Alytaus bei Seinų apskričių šauliai. Vilniaus rajone turėjo veikti 6 PP 2 batalionas, minosvaidžių batalionas ir Alytaus apskrities šauliai. Srityje veikusios pajėgos, gavusios pavojaus signalą, turėjo apsaugoti geležinkelius, kelius, tiltus ir perkėlas, taip pat susisiekti su vietiniais šauliais ir sekti komunistų judėjimą bei sudaryti mobilius būrius, kuriuos būtų galima siųsti malšinti sukilimo. Kaip matome, šaulių būriais rėmėsi užmiestyje esančių objektų apsauga, tokią tendenciją galime užčiuopti ir Marijampolės mieste.

Marijampolės grupės veikimo sritis buvo padalyta į Kareivinių, Marijampolės, Kazlų Rūdos, Kalvarijos, Prienų rajonus. Marijampolės mieste turėjo būti apsaugotas Lietuvos bankas, geležinkelio stotis, medinis tiltas ir mobilizacinis rajonas⁷⁷. Visus šiuos objektus pavesta saugoti kariuomenės daliniams. 9 PP kareivinių rajoną turėjo saugoti pulko 5 pėstininkų kuopa ir trys raiteliai. Marijampolės mieste turėjo veikti 4 kuopa ir kavalerijos eskadrono būrys. Svarbiausieji objektai, kurie buvo saugomi šiame rajone, buvo geležinkelio linijos Šeštokai–Kalvarija–Marijampolė–Kazlų Rūda ir Kaunas–Kybartai atkarpa nuo Antanavo iki Veiverių bei plento atkarpa Kalvarija–Marijampolė–Veiveriai⁷⁸. Taip pat turėjo būti saugomos šiose linijose buvusios stotys, tiltai, telegrafo ir telefono linijos⁷⁹. Minėtų linijų apsaugos struktūra tik dar labiau paryškina reguliariosios kariuomenės ir šaulių atsakomybių skirtį – Kazlų Rūdos stotį turėjo saugoti 9 PP kariai, o Antanavo, Gudelių, Sasnavos ir Klebiškio – šaulių būriai, Kalvarijos stotį – du pėstininkų būriai ir kavalerijos eskadrono skyrius, o Liubavo, Šilavoto, Kalvarijos, Šeštokų – šaulių būriai. Prienuose, kur nebuvo dislokuoti kariuomenės daliniai, nurodyta veikti Balbieriškio, Prienų ir Ašmintos šaulių būriams⁸⁰.

Pasirengimai malšinti galimą ginkluotą komunistų sukilimą Klaipėdos krašte buvo išskirtiniai, nes 1924 m. vasarą Lietuvos institucijos buvo užčiuopusios vokiečių pasiruošimą ginkluotam sukilimui Klaipėdoje, taigi jau buvo susidūrusios su galimo ginkluoto sukilimo grėsme ir rengėsi jį malšinti. Tuo tikslu Vyriausiasis štabas nurodė 7 PP vadui

⁷⁷ Marijampolės grupės veiksmų spėjamam komunistų sukilimui malšinti žemėlapis, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 40–42.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Spėjamam komunistų sukilimui malšinti veiksmų planas, LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 37–38.

⁸⁰ Direktyva nr. 1 Marijampolės grupei, 1925-03-(diena nenurodyta), ibid., l. 36.

plk. ltn. V. Giedriui imtis veiksmų galimo sukilimo ar neramumų atveju, suformavo Klaipėdos grupę, pasiuntė į Tauragę bei Klaipėdos kraštą po vieną 3 PP batalioną bei husarų eskadroną, grupei vadovauti paskyrė III karo apygardos viršininką plk. ltn. K. Ladygą⁸¹. Taigi Klaipėdos įgula jau turėjo sukilimų malšinimo planavimo patirties ir jau nuo 1924 m. vasaros buvo pasirengusi malšinti galimą ginkluotą vokiečių sukilimą, todėl visiškai suprantama, kodėl pulko vadas, gavęs įsakymą parengti galimo ginkluoto komunistų sukilimo malšinimo planus, labiau tikėjosi vokiečių, o ne komunistų sukilimo. Kad turėtų daugiau informacijos šiuo klausimu, jis prašė Vyriausiojo štabo atsiųsti porą gerai apmokamų agentų priešvalstybiniais gaivalams sekti⁸². Klaipėdos krašte tvyrojusią įtampą atspindi ir pulko vado įsakymas įguloms laikyti paruoštas sukilimui malšinti dalis, o kariniai daliniai turėjo būti papildomai saugomi kulkosvaidžiais. Be to, pulkui buvo pavesta užduotis išblaškyti ir išgaudyti sukilėlius⁸³.

Pagal parengtą sukilimo malšinimo planą, Klaipėdos įgulos daliniai turėjo apsaugoti Klaipėdos geležinkelio stotį, bankus, vandentiekį, elektros stotį ir uostą, taip pat geležinkelio liniją Klaipėda–Kretinga–Šilutė. Šilutės batalionas turėjo saugoti atitinkamas įstaigas Šilutėje ir geležinkelio liniją Šilutė–Pagėgiai–Lauksargiai. Geležinkelis turėjo būti saugomas raitų patrulių, o prie svarbiausių tiltų pastatyta sargyba.

Klaipėdos šauliams buvo nurodyta sekti vokiečių arba bolševikų antivalstybinę agitaciją ir apie ją pranešti įgulos vadui. Gresiant sukilimui, Pagėgių ir Šilutės apskričių šauliai turėjo pereiti Šilutės bataliono vado žinion, o visi kiti turėjo veikti savo apsaugos rajonuose – naikinti sukilėlius, saugoti svarbius tiltus, geležinkelius, kelius bei pašto įstaigas⁸⁴.

Itin gausiai šaulių veiksmais turėjo būti remiamasi ten, kur dislokuotų karinių vienetų skaičius buvo mažas arba jų visai nebuvo. Tokia padėtis buvo susiklosčiusi Raseinių, Vilkaviškio ir Šakių apskrityse. Šiuose regionuose reguliarius kariniai daliniai turėjo veikti išvien su šaulių būriais. Vilkaviškio ir Šakių apskrityse du 2 ulonų pulko eskadrono, dislokuoto Vilkaviškyje, būriai turėjo apsaugoti Virbalio stotį ir valstybės įstaigas Kybartuose, o Kybartų ir Virbalio šaulių būriai turėjo pereiti eskadrono vado priklausomybėn. Eskadrono 1 būriui buvo nurodyta apsaugoti Vilkaviškio ir Pilviškių stotis, geležinkelio tiltą per Šešupę ir geležinkelio atkarpą Vilkaviškis–Pilviškiai. Kavalerijos brigados štabo ryšių komanda turėjo užtikrinti telefono linijos Vilkaviškis–Marijampolė saugumą. Šio būrio priklausomybėn turėjo pereiti Vilkaviškio šaulių būriai⁸⁵.

Vilkaviškio ir Šakių srityse, stokojant kariuomenės, šauliams buvo numatytas svarbesnis vaidmuo – jie turėjo atlikti tokias pačias funkcijas kaip ir reguliariosios kariuomenės daliniai, t. y. saugoti objektus, informuoti apie sukilimą ir jį malšinti. Norėdamas išlaikyti šaulių būrių veiksmingumą sukilimo metu, srities viršininkas plk. Pranas Jackevičius ėmėsi apsaugos priemonių ir sustiprino šaulių ginklų kontrolę. Buvo nerimaujama, kad

⁸¹ V. Jokubauskas, 2019, p. 112.

⁸² 7 PP vado raportas III karo apygardos štabo viršininkui, 1925-02-25, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 31.

⁸³ Įsakymas Klaipėdos įgulai dėl galimo komunistinio sukilimo malšinimo, 1925-03-20, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 49.

⁸⁴ Klaipėdos krašto kariuomenės ir šaulių veikimo planas sukilimams malšinti, 1925-02-24, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 32.

⁸⁵ Vilkaviškio grupės planas dėl galimo komunistų sukilimo malšinimo, 1925-02-25, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 30.

komunistai gali nuginkluoti pavienius šaulius, todėl nurodyta, kad šaulių ginklai turi būti laikomi saugomose vietose ir išduoti tik patikimiems šauliams, kurie turėjo juos laikyti paslėptus⁸⁶. Šie plk. P. Jackevičiaus veiksmai rodo, kad šauliais nevisiškai pasitikėta, tačiau, iš kitos pusės, manyta, kad šauliai puikiai pažįsta apylinkes ir jos gyventojus, todėl gali greitai sužinoti apie prasidėjusį komunistų sukilimą.

Šaulių būriams buvo smulkiai nurodyti apsaugos objektai, tie būriai buvo padalyti pagal objektų apsaugos ir malšinimo funkcijas. Vilkaviškio apskrities šauliams buvo nurodyta saugoti šiuos objektus: Vištyčio, Gražiškių, Bartninkų būriams pavesta saugoti sieną su Lenkija, Pajevonio ir Kybartų šauliams – sieną su Vokietija. Virbalio ir Alvito šaulių būriai turėjo rūpintis Virbalio–Vilkaviškio geležinkelio linijos ir plento Kybartai–Vilkaviškis saugumu. Žaliosios šaulių būrys turėjo apsaugoti plentą Naujamiestis–Vilkaviškis, Pilviškių šaulių būrys – geležinkelio liniją Vilkaviškis–Pilviškiai ir Pilviškių miestelį. Bogatos šaulių būriui teko saugoti tos pačios geležinkelio linijos atkarpą Vilkaviškis–Bartninkai⁸⁷. Paežerių, Gudelių, Lankeliškių ir Ališauskų būriams įsakyta susikonucentruoti savo susikūrimo vietose ir veikti malšinant komunistų sukilimą⁸⁸.

Šakių srities šauliams buvo duoti analogiški nurodymai: Naumiesčio būriui – užimti Naumiesčio miestą, saugoti tiltą per Šešupe ir sieną su Vokietija; Turčinų, Slavikų, Bublelių, Pusdešrių ir Lekėčių šaulių būriams – apsaugoti sieną su Vokietija; Sintautų būriui – apsaugoti plentą Šakiai–Naumiestis; Šakių ir Lukšių būriams – apsaugoti Šakių miestą; Kidulių, Gelgaudiškio, Plokščių, Ilguvos ir Žemosios Panemunės šauliams – apsaugoti perkėlas per Nemuną; Žvirgzdaičių, Jankų, Barzdų ir Griškabūdžio būriams – susikonucentruoti ir pasirengti malšinti komunistų sukilimą.

Raseinių srityje kariuomenės dalinių nebuvo dislokuota, todėl svarbiausių objektų apsauga buvo pavesta Raseinių, Kelmės, Kalnujų, Tauragės ir Jurbarko šaulių būriams, kurie turėjo saugoti išvardytų miestų paštus, bankus, kalėjimus bei geležinkelio linijos Šiauliai–Pagėgiai atkarpą nuo Tauragės iki Kelmės⁸⁹. Provincijoje kilusį sukilimą turėjo malšinti šauliai, tik jų jėgoms esant per silpnoms, į pagalbą turėjo ateiti kariuomenės daliniai⁹⁰.

Malšinant sukilimą šauliams nurodyta veikti aktyviai ir suteikta teisė areštuoti pasyviai besilaikančius valstybės tarnautojus, o tuos, kurie aktyviai remia komunistus – šaudyti vietoje. Sukilimo metu šauliams nurodyta sustabdyti privačių asmenų judėjimą⁹¹.

Kaip matome, šaulių būriai turėjo veikti provincijoje ir atlikti tokias pačias apsaugos funkcijas kaip ir kariuomenės daliniai miestuose. Jie turėjo saugoti valdžios įstaigas, susisiekimo priemones (bankus, paštus, administracijos įstaigas, geležinkelio stotis

⁸⁶ Vilkaviškio ir Šakių apsaugos sričių viršininko plk. Jackevičiaus sumanymas, 1925-02-25, in: *ibid.*, l. 29.

⁸⁷ Vilkaviškio grupės planas dėl galimo komunistų sukilimo malšinimo, 1925-02-25, in: *ibid.*, l. 30.

⁸⁸ *Ibid.*

⁸⁹ Įsakymas Raseinių grupei dėl galimo komunistų sukilimo malšinimo, 1925-03-20, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 53–54.

⁹⁰ III Karo apygardos viršininko įsakymas Alytaus, Vilkaviškio ir Klaipėdos įgulų viršininkams, 1925-03-03, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 13.

⁹¹ Vilkaviškio grupės planas dėl galimo komunistų sukilimo malšinimo, 1925-02-25, in: LCVA, f. 511, ap. 1, b. 82, l. 30.

ir tiltus) ir patruliuoti visais vieškeliais ir geležinkelio linijomis⁹². Provincijoje kilusį sukilimą turėjo malšinti šauliai, tik jų jėgoms esant per silpnoms, į pagalbą turėjo ateiti kariuomenės daliniai⁹³.

Vangiausi pasirengimai malšinti komunistų sukilimą – I karo apygardoje

I karo apygardą, kuriai vadovavo plk. Aleksandras Jakutis, sudarė Panevėžio ir Ukmergės įgulos. Panevėžyje buvo dislokuotas 4 PP ir 1 AP, o Ukmergėje 1 PP. Vykdamas Vyriausiojo štabo įsakymą, šiose įgulose taip pat buvo rengiamasi slopinti galimą ginkluotą komunistų sukilimą, tačiau šios karo apygardos teritorijoje, skirtingai nei Kaune, nebuvo planuojama pasitelkti šaulius, todėl buvo parengti tik kariuomenės dalinių veiksmų planai.

4 PP plane numatyta, kad budintis karininkas, gavęs pranešimą apie pavojų, duoda nurodymą pulkui apsirengti ir išsirikiuoti pulko aikštėje prie kareivinių. I batalionas turėjo užimti pulko valstybės įstaigas: a) I kuopa Panevėžio kalėjimą bei telefono ir telegrafo stotį; b) II kuopa Lietuvos banko pastatą; c) III kuopa Panevėžio geležinkelio stotį ir visus sandėlius Pūkių kaimo rajone. II batalionas turėjo pasiruošti ir laukti tolesnių nurodymų⁹⁴. Šis batalionas turėjo malšinti komunistų sukilimą, o ne apsaugoti objektus. II bataliono 4 kuopa turėjo būti pasirengusi pasirūpinti šovinių ir maisto atsarga, o bataliono ūkio kuopa organizuoti pulko kareivinių ir turto apsaugą⁹⁵.

1 PP, dislokuoto Ukmergėje, reakcija turėjo būti tokia kaip ir 4 PP, dislokuoto Panevėžyje. Pulko budintis karininkas, gavęs pavojaus signalą, privalėjo nurodyti pulko batalionams susitikti pulko užsiėmimų aikštėse. Vienas būrys, vadovaujamas karininko, turėjo būti siunčiamas užimti Ukmergės kalėjimo. Mokomoji kuopa turėjo pastatyti sargybą prie pulko štabo, Lietuvos banko pastato, telefono ir telegrafo stoties bei geležinkelio stoties. I ir II pulko batalionai turėjo pasirengti tolesniems veiksams, o tai veikiausiai reiškė, kad juos planuota siųsti slopinti ginkluoto komunistų sukilimo. I batalionui nurodyta sustiprinti sargybą prie pulko ginklų ir rūbų sandėlių⁹⁶. 1 AP turėjo parengti vieną būrį, kuris privalėjo nuolat budėti, o gavęs pavojaus signalą, pulkas turėjo pasirengti veikti⁹⁷.

Be kita ko, pulkų vadams nurodyta sustiprinti budėjimo režimą, prie budinčių pulko karininkų turėjo būti priskirti padėjėjai ir sustiprinta kareivinių rajonų apsauga. Kuopų ginklų sandėliuose turėjo būti laikoma po 30 šovinių kiekvienam šautuvui ir po du „kaspinus“ sunkiajam kulkosvaidžiui. Pulkų karininkams buvo įsakyta nešioti revolverius ir laikyti šautuvus bei šovinius namuose⁹⁸.

Ištyrinėję I karo apygardos dokumentus, atskleidžiančius jos reakciją į Talino pučą, neaptikome jokių duomenų, rodančių, kad apygardos arba pulkų vadovybė mėgino užmegzti ryšius su apygardos teritorijoje veikiančiais šaulių būriais, kurie būtų galėję

⁹² Vyriausio štabo viršininko plk. K. Ladygos pranešimas Kariuomenės vadui, 1925-02-23, in: *ibid.*, l. 8.

⁹³ III Karo apygardos viršininko įsakymas Alytaus, Vilkaviškio ir Klaipėdos įgulų viršininkams, 1925-03-03, in: *ibid.*, l. 13.

⁹⁴ I Karo apygardos viršininko raportas, 1925-02-12, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 10.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ *Ibid.*

⁹⁷ *Ibid.*

⁹⁸ *Ibid.*

malšinti galimą ginkluotą komunistų sukilimą mažesniuose miesteliuose ir provincijoje, tuo turėjo rūpintis pestininkų pulkai. Kaip nurodoma karo apygardos viršininko raporte, į mažesnius miestelius, tokius kaip Utena ir Kupiškis, traukiniu turėjo būti siunčiama viena 4 PP 1 bataliono kuopa⁹⁹. Svarbu paminėti, kad šį I karo apygardos viršininko parengtą planą 1925 m. kovo 3 d. patvirtino vyriausiasis karo vadas gen. S. Žukauskas¹⁰⁰, o tai leidžia konstatuoti, kad šios apygardos daliniai, iškilus komunistinio pavojaus grėsmei, bent jau formaliai, turėjo veikti remdamiesi šiais planais.

Išvados

Lietuvos kariuomenės Vyriausiasis štabas aktyviai reagavo į komunistų veiksmus Taline, vertino galimą komunistų perversmo pavojų Lietuvoje ir parengė planus, kaip malšinti galimą ginkluotą komunistų sukilimą. Karinis planavimas vyko aukščiausiu kariuomenės lygiu – Vyriausiajame štabe ir apėmė visų karo apygardų teritoriją. Kariuomenės veiksmai komunistinio sukilimo metu turėjo vykti dviem kryptimis: a) apsaugoti svarbiausias valstybės institucijas, geležinkelio ir elektros linijas, kelius, tiltus, perkėlas, bankų, pašto skyrius, kalėjimų, sandėlių, kareivinių rajonus; b) kariuomenės daliniai turėjo būti siunčiami malšinti komunistų sukilimo, kurio potencialus šaltinis ir vieta nebuvo žinomi. Pagal parengtus planus, komunistų sukilimą pirmiausia turėjo malšinti policija, paskui įsitraukti kariuomenės daliniai ir šauliai, kuriems buvo pavestos svarbios funkcijos, susijusios su padėties sekimu, informacijos apie sukilimą perdavimu kariuomenės daliniams, objektų apsauga bei sukilimo malšinimu.

Išanalizavę planus, galime teigti, kad, nepaisant bendro planavimo, karo apygardose planuojami veiksmai pasižymėjo skirtingais bruožais. I karo apygardoje buvo planuojami tik kariuomenės dalinių veiksmai, II karo apygardoje koncentruotasi į valstybės sostinės Kauno saugumą, o III karo apygardoje kariuomenė turėjo veikti kartu su šauliais ir rūpintis sienos su Vokietija ir Lenkija apsauga, be to, Klaipėdos įguloje buvo laukiama ne tik komunistų, bet ir vokiečių sukilimo.

Talino pučas susiaurino komunistų grėsmės sampratą Lietuvos kariuomenės Vyriausiajame štabe ir tapo galimo komunistų sukilimo Lietuvoje etalonu. Tai reiškia, kad komunistų pavojus trečiojo dešimtmečio viduryje Lietuvoje buvo aiškiai suvoktas ne tik komunistinės propagandos, bet ir ginkluoto komunistų sukilimo forma. Žvelgiant iš Baltijos valstybių perspektyvos tai reiškia, kad trijų Baltijos valstybių saugumas yra glaudžiai susijęs. Lietuva, net nedalyvaudama Baltijos antantės konferencijoje, vykusioje 1925 m. Taline, įstrigus šios sąjungos kūrimui, atidžiai sekė ir studijavo komunistų veiksmus netolimoje Estijoje ir aiškiai suvokė, kad panašia forma tai gali pasikartoti ir Lietuvoje.

⁹⁹ I karo apygardos viršininko raportas, 1925-02-12, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 10.

¹⁰⁰ Vyriausiojo štabo operacijų skyriaus raportas, 1925-03-14, in: LCVA, f. 929, ap. 3, b. 500, l. 11.

Bibliografija

- Anušauskas A., 1993 – A. Anušauskas, *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940 m.*, Vilnius, 1993.
- Anušauskas A., 2014 – A. Anušauskas, *Lietuvos žvalgyba 1918–1940*, Vilnius, 2014.
- Butkus Z., 1993 – Z. Butkus, *Lietuvos ir Latvijos santykiai 1919–1929*, Vilnius, 1993.
- Butkus Z., 2019 – Z. Butkus, *Tarp Trečiojo Reicho ir Trečiosios Romos*, Vilnius, 2019.
- Butkus Z., 2019 – Z. Butkus, „1924 m. gruodžio 1 d. komunistinis pučas Taline ir diplomatinė jo maskuotė“, *Lietuvos istorijos studijos*, 2019, t. 43, p. 22–43. <https://doi.org/10.15388/lis.2019.43.2>
- Butkus Z., 2008 – *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940*, sud. Z. Butkus, Vilnius, 2008.
- Černevičiūtė S., Kaubrys S., 2014 – S. Černevičiūtė, S. Kaubrys, *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.*, Vilnius, 2014.
- Eidintas A., 2012 – A. Eidintas, *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius, 2012.
- Jankauskas V., 2004 – V. Jankauskas, *Kario kelias: generolas Kazimieras Ladiga Nepriklausomybės kovose*, Vilnius, 2004.
- Jokubauskas V., 2009 – V. Jokubauskas, „Tuščias šūvis: galimybės atremti Vokietijos karinę grėsmę“, in: *Istorija*, 2009, t. LXXIII, p. 25–36.
- Jokubauskas V., 2010 – V. Jokubauskas, „Lietuvos kariuomenės parengti Klaipėdos krašto gynybos planai ir realybė 1939 m.“, in: *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI)*, sud. S. Pocyūtė, Klaipėda, 2010, p. 85–103.
- Jurginis J., 1955 – J. Jurginis, *Kauno įgulos kareivių sukilimas*, Vilnius, 1955.
- Jokubauskas V., 2012 – V. Jokubauskas, „Lietuvos kariuomenės kariniai planai ir ištekliai eventualaus karo su Lenkija atveju 1938–1939“, in: *Karo archyvas*, 2012, t. XVII, p. 275–330.
- Jokubauskas V., 2014 – V. Jokubauskas, *Mažųjų kariuomenių galia ir paramilitarizmas*, Klaipėda, 2014.
- Jokubauskas V., 2019 – V. Jokubauskas, *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940*, Klaipėda, 2019.
- Kasparavičius A., 1997 – A. Kasparavičius, „Vakarų šalių požiūris į 1926 m. perversmą Lietuvoje“, in: *Istorija*, 1997, t. 36, p. 102–119.
- Kasperavičius A. P., 2013 – A. P. Kasperavičius, „Vlado Skorupskio liudijimai apie 1926 m. gruodžio septynioliktosios perversmą“, in: *Lietuvos III Seimas – išbandymų metai*, sud. S. Kaubrys, A. Vyšniauskas, Vilnius, 2013, p. 168–196.
- Kenas O. N., Rupasovas A. I., 2002 – O. Н. Кен, А. И. Рупасов, „Москва и страны Балтии: опыт взаимоотношений 1917–1939 гг.“, in: *Страны Балтии и Россия: общества и государства*, Москва, 2002.
- Kuodys M., 2009 – M. Kuodis, *Karo padėties režimas Lietuvos Respublikoje 1919–1940 m.: daktaro disertacija*, Kaunas, 2009.
- Kilinskas K., 2018 – K. Kilinskas, *Civilinės ir karinės valdžios sąveika: daktaro disertacija*, Vilnius, 2018.
- Lazutka S., Kuliešiuvienė A., 1969 – S. Lazutka, A. Kuliešiuvienė, „Kauno įgulos kareivių sukilimas 1920“, in: *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, Vilnius, 1969, t. X, p. 79–99.
- Lazutka S., 1971 – S. Lazutka, „Kauno įgulos kareivių sukilimo revoliucinio komiteto narys M. Rozėnas“, in: *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Istorija*, Vilnius, 1971, t. XII, p. 49–56.
- Sunila A., 1982 – Суни́ла А., *Восстание 1 декабря 1924 года*, Таллин, 1982.
- Švoba J., 1975 – J. Švoba, *Seiminė ir Prezidentinė Lietuva*, Čikaga, 1975.
- Valge J., 2015 – Я. Валге, „Подготовка Советским Союзом государственного переворота в Эстонии в 1924 г.“, in: *Петербургский исторический журнал*, 2015, nr. 1, c. 191–195.
- Vaičėnonis J., 2003 – J. Vaičėnonis, *Lietuvos kariuomenė valstybės politinio gyvenimo verpetuose (1927–1940)*, Vilnius, 2003.
- Žalys V., 2007 – V. Žalys, *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*, t. 1, Vilnius, 2007.
- Žepkaitė R., 1985 – R. Žepkaitė, *Lietuvos istorijos metraštis. 1984 metai*, Vilnius, 1985, p. 38–54.